

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-8-72-49>

УДК 372.881.1

Вихор В.Г.

Національний авіаційний університет

ЗАСТОСУВАННЯ ОКРЕМИХ ТЕХНОЛОГІЙ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ДІЛОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

Анотація. Стаття присвячена проблемі застосування окремих технологій розвитку критичного мислення у закладах вищої освіти при вивченні курсів «Ділова українська мова», «Культура мовлення». Використання мозкових штурмів, проблемних питань, проектного методу, стратегії «Асоціювання», «Джигсоу», «Сенкан» допоможуть студентам набути та вдосконалити відповідні навички: підбір та аналіз інформації, застосування набутих знань, прийняття рішень. Окремі методи, запропоновані Едвардом де Боно та використанні в процесі навчання, сприятимуть розвитку вміння мислити нестандартно та створювати нове. В основі методу Едварда де Боно знаходиться концепція паралельного мислення. Зазвичай, те чи інше рішення народжується в зіткненні думок, у дискусії. При такому підході перевагу часто віддають аж ніяк не найкращому з варіантів, а тому, який більш успішно просувався в полеміці.

Ключові слова: критичне мислення, технології розвитку критичного мислення, стратегії розвитку критичного мислення, проблемні питання та завдання, латеральне мислення.

Vyhor Viktor

National Aviation University

APPLICATION OF SEPARATE TECHNOLOGIES OF DEVELOPMENT OF STUDENTS CRITICAL THINKING AT CLASSES IN BUSINESS UKRAINIAN LANGUAGE AND CULTURE OF SPEECH

Summary. The article is devoted to the problem of application of certain technologies of development of critical thinking in higher educational establishments when studying courses "Business Ukrainian language", "Culture of speech". The use of brainstorming, problematic issues, project method, Association strategy, Jigsaw, Senkan will help students to acquire and improve relevant skills: selection and analysis of information, application of acquired knowledge, decision making. Separate methods proposed by Edward de Bono and used in the learning process will help develop the ability to think outside the box and create new ones. The restructuring of the educational process has to meet certain requirements: to learn to work correctly with information, to distinguish the main and secondary, to analyze and draw conclusions, to work in a team, to use the acquired knowledge in practice, when making decisions. The usual lecture should be replaced with a problematic one when students are asked high-level questions at the beginning of the class and at the end they find reasonable answers together with the teacher. Seminars and workshops should include problematic tasks. Independent and individual work can not be done without creating large-scale interesting projects. Such requirements apply to all subjects. Only in this way, through the activity of students, the learning of new knowledge will be deeper and more conscious. Only in this way can we achieve the maximum readiness of future professionals to fulfill their professional duties, successful implementation of themselves in public work. The modern world needs active and creative people who can solve any problems. Therefore, the use of various technologies for the development of critical thinking is a necessary element of the educational process in higher education. Teachers have ample opportunity to choose specific methods, creative approach to their application. They can hold scientific conferences, brainstorm, draw associative shrubs or fishbones with students, write senkas, essays, create projects, generate new ideas. The main requirements for the application of methods of development of critical thinking are careful preparation and relaxation, that is, the analysis of the conducted measures with the aim of continuous improvement of their pedagogical skills.

Keywords: critical thinking, technologies of development of critical thinking, strategies of development of critical thinking, problem questions and tasks, lateral thinking.

Постановка проблеми. Сучасна освіта має бути ефективною та затребуваною. Українська модель освіти знаходиться на стадії реформування у відповідності до змін, які відбуваються в економіці, соціальній сфері, культурі, науці і т.д. Головними завданнями є демократизація та підвищення її якості. Освіта має виконувати навіть випереджальну роль щодо запитів держави і суспільства. Елементом концепції освіти XXI століття є розвиток критичного мислення. Воно передбачає глибокий аналіз та всебічну оцінку усіх подій та явищ, а результатом цих зусиль з боку сучасної людини має бути індивідуальний аргументований висновок, прийняття зваженого рішення та побудова плану дій.

Ідеалом успішної людини зараз є активна, творча особистість, яка постійно прагне до нових знань, самовираження, вдосконалюється, змінює оточуючий світ. Вона вміє працювати з інформацією, аналізує, робить висновки, приймає рішення. Сучасна людина занурена у море інформації, де ідеї постійно переглядаються, перевіряються. змінюються. Щоб триматись на плаву, слід уміти знайти потрібне, відрізнити факт від фейку, співставляти, ефективно використовувати дані, виділяти головне, бачити причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки.

Отже, сучасна успішна людина має адаптуватись до змін, прагнути ясності, точності, постійно перевіряти нову інформацію. Для цього їй край

необхідні добре розвинені навички критичного мислення. Розвивати їх слід з дитинства та вдосконалювати все життя.

У вищих навчальних закладах навчальний процес варто будувати таким чином, щоб методи розвитку критичного мислення ставали невід'ємною частиною викладання усіх предметів, в тому числі, української ділової мови та культури мовлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методика розвитку критичного мислення – актуальна проблема багатьох наукових праць останніх років.

Цікавим та корисним дослідженням з теми є колективна праця «Технології розвитку критичного мислення» [5]. Цей науково-методичний посібник залишається затребуваним в освітньому середовищі, оскільки містить як теоретичну частину щодо поняття «критичне мислення», його особливостей, так і практичні розробки, сценарії уроків, тексти для опрацювання учнями. Викладачі вищих навчальних закладів також можуть ознайомитись з цією науково-методичною працею, використовувати в роботі окремі рекомендації.

Деякі практичні поради щодо застосування методів розвитку критичного мислення учнів та школярів при викладанні різних предметів містяться в статтях Л.Б. Кривенко [4], Л.В. Куземко [6], С.М. Мусійчук [7].

Цікавим дослідженням є стаття О.І. Шевчук [11]. Автор, спираючись на світовий досвід, пропонує запровадити в освітню систему України курс «Критичне мислення». В Північній Америці така академічна дисципліна набула широкого визнання в різних системах освіти. О.І. Шевчук найкращим варіантом для наших вишів бачить симбіоз курсів логіки та критичного мислення.

Окремо можна виділити наукову роботу А.В. Волкової, яка розглядає шляхи формування у студентів навичок критичного мислення за допомогою методики Едварда де Боно, автора концепції «латерального мислення» [2].

Сучасним інноваційним технологіям навчання української мови у вищих навчальних закладах присвячені статті О. Тележкіної [9; 10]. Авторка запропонувала викладачам використовувати кейс-метод та метод проектного навчання, які відіграють важливу роль у формуванні ключових компетенцій студентів.

Оскільки критичне мислення – явище складне та багаторівневе, його розвиток у студентів та учнів включає багато різних аспектів та нюансів, то і дослідження проблеми застосування окремих технологій розвитку критичного мислення завжди буде актуальною проблемою у педагогічній науці.

Мета даної статті – дослідити можливості використання окремих технологій розвитку критичного мислення студентів під час вивчення таких предметів, як «Ділова українська мова» та «Культура мовлення».

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий економічний форум у 2016 році провів дослідження, опитавши 13 млн. працівників, з метою виявлення навичок, необхідних сучасній людині у наступні п'ять років. Навички критичного мислення опинились на другій сходинці після навичок розв'язання комплексних задач. Саме ці навички забезпечують конкурентоспро-

можність та успішність. Критичне мислення слід розвивати людям різних професій, насамперед, вчителям, оскільки вони є прикладом для своїх учнів. Їм рекомендується вести інтелектуальний щоденник, щоб записувати та систематизувати думки, ідеї, вести розмови з іншими людьми. Кожна людина протягом життя має ставити собі щодня такі питання, як:

– Чи впевнений я тому, що роблю?

– Чи має це сенс?

– Чи є прогрес?

– Чи змінююсь я сам, моє світосприйняття, мислення?

– Чи можу я ставити питання іншими словами?

– Чи вмю я працювати з інформацією?

– Чи правильні висновки я роблю? та інші [3].

Серед рекомендацій щодо розвитку власного критичного мислення фахівці вказують також необхідність оцінювати об'єктивну реальність, а не власні бажання та цілі, уникати непродуктивної двозначності, масових захоплень, поспішних суджень, кидати виклик загальноприйнятій думці, не вірити авторитетам, ярликам та стереотипам [1].

В Україні інтерес до методики розвитку критичного мислення значно зріс останнім часом. Університети та авторські школи, тренінгові агентства пропонують усім бажаним відповідні курси; вони користуються попитом серед представників різних професій. Онлайн-платформа відкритих безкоштовних курсів «Prometheus» пропонує курси «Освітні інструменти критичного мислення» (С. Терно), «Критичне мислення для освітян» (С. Терно, Н. Степанова, С. Горбачов). Ці курси цікаві насамперед педагогам, хоча й відкриті для усіх зареєстрованих користувачів. Вони допоможуть відрізнити критичне мислення від його імітації, виділити його властивості та особливості, використовувати різноманітні технології, підвищити власну ефективність та успішність схвалюваних рішень.

Дійсно, критичне мислення має стати базовою навичкою кожної сучасної людини, яку слід розвивати вже з дитинства [3].

Критичне мислення – це складний ментальний процес, який починається з вивчення інформації та закінчується прийняттям конкретних рішень. Воно включає:

– урівноваження у своїй свідомості різних точок зору;

– піддавання будь-якої ідеї м'якому скепсису;

– об'єднання активного та інтерактивного процесу;

– перевірку окремих ідей на можливість їх використання;

– моделювання системи доказів, на основі яких базуються різні точки зору;

– переоцінку та переосмислення понять та інформації;

– пошук нової інформації та самостійне її використання під час прийняття рішень [11, с. 299].

Критичне мислення завжди діалогічне, передбачає роботу в групах, взаємний обмін інформацією [2, с. 98]. Воно штовхає людину до самовдосконалення, до постійного пошуку нового.

Оволодіння навичками критичного мислення підвищує конкурентоспроможність людини на ринку праці, її готовність жити, працювати в умовах постійних змін [2, с. 98].

Людина, яка має добре розвинене критичне мислення, має відповідати таким критеріям:

- оволодіння прийомами, які допомагають їй ефективно працювати з інформацією;
- відповідальність;
- самостійність у формулюванні суджень та прийнятті рішень;
- опора на певні критерії (закони, ідеали, методи і т.д.);
- самокорекція;
- увага до контексту, інші [5, с. 89].

Виходячи з аналізу поняття «критичне мислення», з дослідження його особливостей, можна зробити висновок, що організація навчального процесу в школі або університеті має відповідати таким вимогам:

- 1) варто включати завдання вищого рівня;
- 2) слід будувати процес навчання як дослідження, що базується на постійній активній пізнавальній діяльності;
- 3) підтримувати постійну співпрацю та міжособистісну взаємодію між учнями/студентами;
- 4) забезпечувати умови для їх активної мовленнєвої діяльності;
- 5) стимулювати формування особистої відповідальності учнів/студентів [7].

Впровадження технологій критичного мислення передбачає включення студентів у навчально-виховний процес, коли вони стають його співтворцями, отримують можливість для самовираження, саморозвитку, самопізнання [2, с. 98].

Виділяють 4 стадії формування критичного мислення у студентів:

- 1) актуалізація знань, пробудження інтересу до теми, визначення мети вивчення конкретного матеріалу;
- 2) осмислення нової інформації;
- 3) рефлексія, формування власної думки стосовно теми навчального матеріалу;
- 4) узагальнення і оцінка інформації, визначення способу розв'язання проблеми, з'ясування власних можливостей [2, с. 98–99].

З 2016 року в Україні впроваджується вступне випробування на другий (магістерський) рівень вищої освіти за спеціальністю «Право». Студенти-бакалаври, окрім іноземної мови та базових юридичних дисциплін, складають тест загальної навчальної правничої компетентності. Він включає три частини. Метою першої з них є виявлення рівня розвитку критичного мислення шляхом опрацювання трьох текстів з подальшим вибором правильної відповіді на питання до них (аналіз першого тексту з метою виявлення основної думки автора; співставлення двох текстів з метою виявлення різниці у поглядах на одну проблему різних авторів). Вважаємо, що складати схожий тест мають не лише бакалаври-правознавці, але й студенти інших спеціальностей.

Серед методів розвитку критичного мислення на перше місце слід поставити питання високого рівня. Мета таких запитань – не лише запам'ятати факти, але й вміти використати їх для вирішення різноманітних проблем, прийняття оптимальних рішень. Питання високого рівня ставлять, коли слід виявити яким чином, в який спосіб, чому відбулись події, коли слід вийти за межі звичайного накопичення знань. На них можна дати декілька відповідей, кожна

з яких буде аргументованою [5, с. 15]. Постановка запитань вищого рівня у вищих навчальних закладах має стати звичною практикою. Вони мають супроводжувати проблемну лекцію, щоб навчальний процес не перетворювався на пасивне бездумне записування з боку студентів. Студенти самі мають навчитись формулювати такі питання, розв'язувати їх як самостійно, так і в команді. Функція викладача – заздалегідь підготувати запитання високого рівня, чітко сформулювати їх, дати час на розв'язання, допомогти зробити висновок.

Більш складні технології потребують більше часу на підготовку та проведення. Однак витрачений час виправдовує себе. У вищих навчальних закладах можна використовувати такі технології, як «Мозковий штурм», асоціювання, «Сенкан», «Джигсоу», а також більш об'ємну та складну технологію створення проєктів.

«Мозкова атака» – це ефективний метод колективного обговорення проблеми, пошуку оптимального її вирішення через накопичення ідей, вираження поглядів усіх учасників [11, с. 300]. Ця технологія в ході вивчення курсу «Ділова українська мова» може бути використана під час закріплення вивченого матеріалу. Студентам можна запропонувати конкретну виробничу ситуацію, яку слід вирішити з юридичної, економічної, етичної, психологічної точки зору, а потім відобразити все це у відповідних ділових паперах, дотримуючись правил їх складання. Це можуть бути ситуації, пов'язані із прийняттям на роботу, звільненням, оформленням відпустки, наданням матеріальної допомоги. Студенти можуть виявляти фантазію при моделюванні ситуацій, які можуть виникати на виробництві, в організаціях та установах. Звичайно, що виробнича ситуація може бути пов'язана із спеціальністю студентів. Так, студенти-юристи можуть складати позовні заяви, протоколи огляду речей і т.д.

Асоціювання – стратегія навчання, яка через накопичення ідей, висловлення думок учасників допомагає встановити зв'язок між різними поняттями [11, с. 300]. Для опрацювання термінології з ділової української мови та культури мовлення можна пропонувати студентам такі поняття, як діловодство, мовний етикет, нарада, т.д. Спочатку студенти дають визначення головному слову, потім пропонують асоціативний ряд. Все фіксується на дошці. Звичайно, що сутність усіх понять і зв'язки між ними також пояснюються. Наприклад, діловодство (це діяльність, що охоплює документування (створення документів) та організацію роботи з документами: організацію документообігу, використання інформаційно-пошукових систем по документах органу, контроль виконання документів і підготовку документів для передачі в архів) – документ (це матеріальний об'єкт, що міститься у зафіксованому вигляді інформацію, оформлений у зведеному порядку і має відповідно до чинного законодавства юридичну силу) – заява (це офіційне повідомлення в усній або письмовій формі, в якому викладається певне прохання), т.д.

Можна також творчо підійти до відомої технології «Fishbone». Для розширення словникового запасу студентів, актуалізації знань з різних розділів мовознавства слід запропонувати студен-

там перелік ключових слів, які будуть записані в голові риби. Верхні плавники – це походження цих слів, пошук спільнокореневих. На нижніх плавниках студенти фіксують підібрані синоніми, антоніми, пароніми. А хвостом-висновком стане складання речень з ключовими словами.

При роботі з термінологією можна використувати стратегію «Сенкан». Це білий вірш, який складається за певними правилами. Перший рядок вказує на ключове слово. Другий рядок містить декілька прикметників, які описують це слово. Третій – це ряд дієслів, пов'язаних із ключовим словом. Четвертий рядок сенкана містить певну фразу, яка визначає ставлення до теми вірша, розкриває почуття з приводу обговорюваного. Останній рядок є перефразуванням сутності ключового слова, може бути представлений синонімами головного слова (Кривенко).

Наприклад, сенкан на тему «Автобіографія»:

1. Автобіографія.
2. Стисла, точна, конкретна.
3. Містить головні факти з життя людини, описує в хронологічній послідовності.
4. Є особистим документом, який складається рукописним способом та подається при прийнятті на роботу.

5. Опис життя.

Або білий вірш на тему «Заява»:

1. Заява.
2. Рукописна, стисла, складна чи проста.
3. Містить певне прохання, подається на ім'я керівника установи чи організації.
4. Вона є особистим документом, поширеним у діловодстві, пов'язаним із різноманітними обставинами з життя працівника (прийняття на роботу, звільнення, відправлення у відпустку, переведення і т.д.).

5. Письмове прохання.

Студенти можуть скласти свої сенкани на певну тематику, представити їх, обрати найкращі та записати їх на дошці. Опрацьовані таким чином терміни точно запам'ятаються надовго.

«Джигсоу» – методична стратегія, яка передбачає поділ студентів на групи, вивчення кожною групою свого питання з подальшим представленням результатів дослідження. Відбувається взаємне навчання та роз'яснення [11, с. 300]. Ця стратегія дозволяє вивчати новий нескладний навчальний матеріал. Так, можна поділити студентів на групи та запропонувати кожній групі вивчити поняття та особливості кожного стилю сучасної української мови (науковий, художній, офіційно-діловий, публіцистичний, розмовний). Таким же чином можна вивчити склад та порядок розміщення реквізитів на офіційних документах (назва організації, печатка, дата, підпис). Після підготовки групою невеликого повідомлення воно озвучується керівником групи. Інші слухають або конспектують, ставлять запитання, обговорюють матеріал.

При використанні вказаних методів розвитку критичного мислення викладач має озвучити наступні правила:

- 1) цінуємо час;
- 2) один говорить – інші слухають;
- 3) висловлюються всі / група доручає висловитись одному (в залежності від технології);
- 4) висловлюємо чітко та лаконічно [11, с. 300].

Методи розвитку критичного мислення дозволяють:

- активізувати мислення студентів, їх пізнавальну, творчу діяльність;
- залучити всю групу до активної роботи;
- розвивати уміння логічно та аргументовано викладати точку зору;
- розвивати навички колективного обговорення, колективної співпраці, почуття взаємоповаги та взаємодітримки;
- формувати ключові компетенції (соціальні, комунікативні) [11, с. 300].

Технологія створення проєктів є однією з актуальних та корисних у вищих навчальних закладах. Вона передбачає створення проєктної роботи за певним планом: визначення теми, збір інформації, спостереження, аналіз, узагальнення. Така технологія розвиває системне мислення студентів, формує ключові компетенції. Функція викладача полягає у коригуванні роботи студентів на різних етапах роботи (підготовчому, дослідницькому, оформлювальному, завершальному), допомозі у підбиранні літератури, формулюванні тез, при складанні плану. Цікавим буде створення міждисциплінарного проєкту «Імідж професіонала (за спеціальностями)» (адвокат, прокурор, суддя, банкір, економіст, бухгалтер, менеджер, інші). Проєкт буде включати дві частини:

- 1) описова частина, яка буде містити перелік професійних якостей, вимоги до зовнішнього вигляду, поведінки, мовлення, професійну лексику;
- 2) схеми, таблиці, малюнки, фото, презентації.

Підготовка проєктів буде займати декілька тижнів та має завершитись їх захистом [9].

Цікавою з точки зору розвитку критичного мислення є концепція Едварда де Бона, згідно з якою людина, оволодівши рядом прийомів мислення, починає генерувати нові ідеї, пропонувати нестандартні шляхи вирішення проблеми. Бона вводить новий термін «латеральне мислення», тобто бокове, нестандартне, нелінійне. Він розуміє його як специфічний процес обробки інформації, зміну стереотипної моделі сприйняття дійсності. Тобто метою латерального мислення є звільнення від кліше та пошук найефективнішого рішення проблеми [2, с. 100].

До принципів латерального мислення Едвард де Бона відніс:

- 1) усвідомлення стереотипних ідей;
- 2) пошук нових підходів до проблеми;
- 3) звільнення від жорсткого слідування принципам логічного мислення та використання випадку;
- 4) усвідомлення наявності багатьох точок зору на одну проблему;
- 5) виклад оцінки, суджень та генерування нових підходів.

На основі своєї концепції Едвард де Бона пропонує конкретні методи розвитку творчого мислення. Один з таких методів називається «Плюс, мінус, цікаво». Він передбачає розгляд проблеми з позитивного, негативного боку, а також виділення цікавих аспектів проблеми. Саме аналіз цих аспектів може привести до створення нових ідей [2, с. 100]. Такий метод у вищому навчальному закладі у трохи зміненому вигляді може використовуватись для підбиття підсумків семінарських занять. Студенти мають виділити голо-

вні, другорядні факти, пробіли у своїх знаннях з теми, визначити позитивні, негативні моменти, те, що викликає інтерес, а також перспективи подальшого дослідження питань семінару. За такою ж схемою можна аналізувати та порівнювати мовознавчі, культурологічні тексти.

Другий метод, запропонований Боно, – це «Пошук усіх фактів/факторів». Він передбачає складання списку факторів, які слід враховувати при аналізі та вирішенні конкретної проблеми [2, с. 100]. Відображенням застосування такого методу на заняттях у вищому навчальному закладі може стати створення схем навчального матеріалу. Так, при розгляді різних моделей спілкування (переконувальної, сугестивної) слід відзначити особливості кожної, порівняти їх результативність, доречність у різних ситуаціях.

Третій метод Боно – «Погляд інших людей». Треба визначити список людей, яких торкається певна проблема, та стати на їх місце, спробувати зрозуміти їх думки, погляди [2, с. 100–101]. Такий метод можна використати в навчально-виховному процесі у вищому навчальному закладі при опрацюванні різноманітних конфліктних ситуацій. Студентів можна поділити на групи та розподілити ролі (колеги, студент – викладач, підлеглий – керівник, стажер (практикант) – постійний працівник, адвокат – прокурор – суддя та інші). Вони обговорюють ситуацію, формують позицію, підбирають аргументи. Потім висловлюють точку зору від імені свого персонажа та знаходять рішення. Так студенти вчать вести діалог, слухати, розуміти позицію іншої людини, уникати конфлікту, шукати вихід зі складної ситуації. Така вправа має велике виховне, етичне, психологічне значення, максимально наближає навчальний процес до реального життя.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сучасний світ швидко змінюється і ставить перед людиною нові завдання. Щоб вирішувати їх, щоб будувати власне життя, кар'єру, життя своєї країни, бути конкурентоспроможним, кожен має набути ряд корисних навичок. Серед них, звичайно, далеко не останнє місце займають навички критичного мислення. Розвивати їх слід з дитинства, готуючи дітей до дорослого життя. Освіта має працювати на випередження стосовно суспільних змін та нововведень, модернізуватись, спираючись на найкращі вітчизняні та іноземні зразки. Реформування системи освіти України має стосуватись і вищої школи. Перебудова навчального процесу має відповідати певним вимогам: навчати правильно працювати з інформацією, виділяти головне та другорядне, аналізувати

та робити висновки, працювати в команді, використовувати засвоєні знання на практиці, при прийнятті рішень. Звичайну лекцію варто замінювати на проблемну, коли на початку заняття студентам пропонуються питання високого рівня, а наприкінці вони разом із викладачем знаходять обґрунтовані відповіді. Семінарські та практичні заняття мають включати проблемні завдання. Самостійна та індивідуальна робота не може проходити без створення об'ємних цікавих проєктів. Такі вимоги розповсюджуються на всі предмети. Лише так, через активність студентів, засвоєння нових знань буде більш глибоким та усвідомленим. Лише таким шляхом можна досягти максимальної готовності майбутніх фахівців до виконання своїх професійних обов'язків, успішної реалізації себе в громадській роботі. Сучасному світові потрібні активні і творчі люди, які вміють вирішувати будь-які проблеми. Тому використанні різноманітних технологій розвитку критичного мислення – обов'язковий елемент освітнього процесу у вишах. Викладачі мають широкі можливості щодо виборів конкретних методів, творчого підходу до їх застосування. Вони можуть проводити наукові конференції, мозкові штурми, малювати разом зі студентами асоціативні кущі або «риб'ячі кістки», писати сенкани, есе, створювати проєкти, генерувати нові ідеї. Головним вимогами до застосування методів розвитку критичного мислення є ретельна підготовка та релаксація, тобто аналіз проведених заходів з метою постійного вдосконалення своїх педагогічних навичок. Викладач має розвивати і своє критичне мислення, щоб досягати більших успіхів у роботі та бути зразком для студентів. Ведення індивідуальних щоденників, створення науково-методичних скарбничок, проходження різноманітних курсів та тренінгів, корисні зустрічі з колегами – звичайні складові професійного життя викладача. Прагнення до урізноманітнення навчального процесу, насичення його проблемними завданнями зроблять взаємодію педагогічних працівників зі студентами більш тісною, цікавою, ефективною, дозволять розвинути та вдосконалити ключові компетентності одних та професійну майстерність інших. При вивченні «Ділової української мови» та «Культури мовлення» можна використовувати не лише різні технології та стратегії розвитку критичного мислення, але й звернути увагу на окремі методи розвитку «латерального», нестандартного мислення відповідно до концепції Едварда де Боно, які дозволять студентам навчитись створювати нове, бачити більшу кількість шляхів вирішення конкретної проблеми.

Список літератури:

1. Буковська О. Як розвинути навички критичного мислення. URL: <https://www.creativeschool.com.ua/critical-thinking/> (дата звернення: 19.06.2019).
2. Волкова А.В. Формування у студентів навичок критичного мислення під час навчання англійської мови професійного спрямування. *Актуальні питання сьогодення*. 2018. Т. 4. С. 98–102.
3. Кисельова К. Чому критичне мислення – найпотрібніша навичка майбутнього. URL: <https://osvitoria.media/opinions/chomu-krytychne-myslennya-najpotribnisha-navychka-majbutnogo/> (дата звернення: 19.06.2019).
4. Кривенко Л.Б. Методи та прийоми для розвитку критичного мислення. *Всеосвіта*. 2018. URL: <https://vseosvita.ua/library/metodi-ta-prijomi-dla-rozvitku-kriticnogo-mislenna-10398.html> (дата звернення: 21.06.2019).
5. Кроуфорд А., Саул В., Метьюз С., Макінстер Д. Технології розвитку критичного мислення : науково-методичний посібник для вчителів загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, 2006. 220 с.
6. Куземко Л.В. Проблема формування у майбутніх педагогів критичного мислення та здатності вирішувати проблеми. *Молодий вчитель*. 2017. № 3(43). С. 417–421.

7. Мірошник С.І. Компетентісний підхід у навчанні української літератури на основі впровадження технології розвитку критичного мислення. *Народна освіта*. 2011. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/14/statti/miroshnik.htm (дата звернення: 21.06.2019).
8. Мусійчук С.М. Розвиток критичного мислення студентів при вивченні іноземної мови. URL: <http://journals.urau.ua/appfo/article/view/55425> (дата звернення: 21.06.2019).
9. Тележкіна О. Застосування проектної технології на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) у вищих навчальних закладах. *Нова педагогічна думка*. URL: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/18787-zastosuvannya-proektnoi-texnologii-na-zanyattax-z-ukrainskoi-movi-za-profesijnim-spryamuvannjam-u-vishnix-navchalnix-zakladax.html> (дата звернення: 21.06.2019).
10. Тележкіна О. Інноваційні методи вивчення української мови в технічному виші. Кафедра української мови, літератури та культури. Факультет лінгвістики НТУУ «КПІ». URL: <http://kumlk.kpi.ua/node/1570> (дата звернення: 21.06.2019).
11. Шевчук О.І. Вплив навичок критичного мислення на формування знань студентів-економістів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 739. С. 298–301.

References:

1. Bukovska O. (2017). Yak rozvynuty navychky krytychnogo myslennya [How to develop critical thinking skills]. URL: https://www.creativeschool.com.ua/critical_thinking/
2. Volkova A.V. (2018). Formuvannya u studentiv navychok krytychnogo myslennya pid chas navchannya anglijskoyi movy profesijnogo spryamuvannya [Developing critical thinking skills in students in professional English learning]. *Aktualni pytannya sгодennya*, pp. 98–102.
3. Kyselova K. (2019). Chomu krytychne myslennya – najpotribnisha navychka majbutnogo [Why critical thinking is the most needed skill of the future]. URL: <https://osvitoria.media/opinions/chomu-krytychne-myslennya-najpotribnisha-navychka-majbutnogo/>
4. Kryvenko L.B. (2018). Metody ta pryjomy dlya rozvytku krytychnogo myslennya [Methods and techniques for developing critical thinking]. *Vseosvita*. URL: <https://vseosvita.ua/library/metodi-ta-prijomi-dla-rozvytku-krytychnogo-myslennya-10398.html>
5. Krouford A., Saul V., Metyuz S., Makinster D. (2006). *Texnologiyi rozvytku krytychnogo myslennya: naukovo-metodychnyj posibnyk dlya vchyteliv zagalnoosvitnix navchalnyx zakladiv* [Technologies for the development of critical thinking: a scientific and methodological guide for teachers of general educational institutions]. Kiev. (in Ukrainian)
6. Kuzemko L.V. (2017). Problema formuvannya u majbutnix pedagogiv krytychnogo myslennya ta zdatnosti vyrishuvaty problemy [The problem of the formation of future teachers of critical thinking and the ability to solve problems]. *Molodyj vchytel*, no. 3(43), pp. 417–421.
7. Miroshnyk S.I. (2018). Kompetentnisnyj pidxid u navchanni ukrayinskoyi literatury na osnovi vprovadzhennya texnologiyi rozvytku krytychnogo myslennya [Competent approach to teaching Ukrainian Literature based on the implementation of critical thinking technology]. *Narodna osvita*. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/14/statti/miroshnik.htm
8. Musijchuk S.M. (2018). Rozvytok krytychnogo myslennya pry vyvchenni inozemnoyi movy [Development of students' critical thinking in learning a foreign language]. URL: <http://journals.urau.ua/appfo/article/view/55425>
9. Tylyezhkina O. (2018). Zastosuvannya proektnoyi texnologiyi na zanyattax z ukrayinskoyi movy (za profesijnym spryamuvannjam) u vyshnix navchalnyx zakladax [Application of project technology in Ukrainian language courses (professionally oriented) in higher educational establishments]. *Nova pedagogichna dumka* [New pedagogical thought]. URL: <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/106/18787-zastosuvannya-proektnoi-texnologii-na-zanyattax-z-ukrainskoi-movi-za-profesijnim-spryamuvannjam-u-vishnix-navchalnix-zakladax.html>
10. Tylyezhkina O. (2018). Innovacijni metody vyvchennya ukrayinskoyi movy v texnichnomu vyshi. Kafedra ukrayinskoyi movy, literatury ta kultury Fakultet lingvistyky NTUU «KPI» [Innovative methods of studying the Ukrainian language in a technical university. Department of Ukrainian Language, Literature and Culture Faculty of Linguistics, NTUU "KPI"]. URL: <http://kumlk.kpi.ua/node/1570>
11. Shevchuk O.I. (2012). Vplyv navychok krytychnogo myslennya na formuvannya znan studentiv-ekonomistiv [The influence of critical thinking skills on the formation of knowledge of economics students]. *Visnyk Nacionalnogo universytetu «Lvivska politexnika»*, no. 739, pp. 298–301.